

ELLENFELEK

(Részlet)

VARGA ZOLTÁN

Meghallva a falon túli hangokat, azonnal felkeltem, és a szomszédos helyiségbe léptem. Feleslegesnek, sőt károsnak tartottam minden tekintélytartó huzavonát, nem akartam a foglyot egy percig sem várakoztatni. Elsősorban megfontoltságból, mintegy a figyelmesség látszata kedvéért, lehetséges azonban, hogy türelmetlenségemnek is része volt a sietségemben.

— Oldozzátok föl — mondtam az öröknek, akik az öregembert elővezették — És távozzatok. Kint várakozzatok, és gondoskodjatok róla, hogy senki se zavarjon minket.

Utolsó, magyarázó mondatom, amint azt nyomban észre is vettem, teljesen fölöslegesen hangzott el, valójában nem kellett volna mondanom. Személyi titkáromnak ugyanis már előzőleg kiadtam a szükséges utasításokat, ennek a két megtermett legionáriusnak pedig, aki két indokolatlanul és idomtalanul túlméretezett toronyként fogta közre ezt a gyenge és sovány, fogságában elpiszkolódott ruházatú és rendetlen szakállú kis öregembert, igazán szükségtelen volt bármit is sejténie arról, hogy a fogollyal bizalmasan kívánok elbeszélgetni. Akkor sem, ha egyébként túlságosan is hűségesek hozzám vagy túlságosan is ostobák ahhoz, hogy gyanakodjanak. Mégis, mintha ettől lett volna még inkább melegem, ettől hevült volna át a szoba levegője még jobban, végképp haszontalanná téve az ablakok behúzott függönyeit, amelyek eddig is meddő erőlködéssel igyekeztek kirekeszteni valamit a kinti délután füledt forróságából. Lugdunumra és környékére hetek óta tikkasztó hőség telepedett, kiszikkasztva a gabonaföldeket, elfonnyasztva a szőlőskerteket, ráncossá töppesztve

a gyümölcsfák még zöld termésait, áthévtve a házfalakat, az agyakat, felizzítva az indulatokat. Azokat az indulatokat is, amelyeken mindenáron uralkodni szerettem volna, s amelyekről már ezekben a percekben úgy éreztem, nem vagyok uruk egészen. Vagy legalábbis nem leszek, nem mindvégig az elkövetkező beszélgetés során. Valószínűleg kimondottan azért, mert túlságosan is felkészültem az előttem álló találkozásra. Pedig hát uralkodni kell magamon, méghozzá nem is a szokásos okokból, nem azért, hogy el ne áruljam magam, hanem hogy őszinte legyek — olyképpen őszinte, hogy őszinteségemnek semmi köze se legyen az önuralom elvesztéséhez. Őszinte? Talán inkább nyíltnak kellene lennem, s még inkább Pothinust meggyőzni a nyíltságom felől.

Ki kellene tárnom az ablakot, gondoltam egy pillanatig. Aztán mégis veszteg maradtam.

Hetek óta gondterhelt és ingerült voltam. Gondosan belém nevelt, majd módszeres önvizsgálataim által is fejlesztett önuralomra való képességem gyakorlása nemegyszer súlyos erőfeszítembe került. Minden bizonnyal főleg azért, mert, a tartományban tett körutam befejeztével, virágzó városaink képe, a gondosan megművelt földek, a tagadhatatlanul növekvő jólét és a rendezettség jeleinek látványa után — bármennyire tudom is, hogy főleg olyasmit látok, amit mutatnak nekem — a Lugdunumban időközben történtek híre váratlanul ért. Hideg zuhanyként hatott rám, elkésérett, sőt — attól tartok, cseppet sem ismerném magam, ha ennyit sem mernék beismerni magamnak — valamennyire még a félelem érzését is belém csempészte. Annak ellenére, hogy a városbeli kis gyülekezet igazán mindennek elmondható volt inkább, mint félelmetesnek; dehogy is, náluk ártalmatlanabb népséget képzelni sem lehetett, ezért is nem foganatosítottunk ellenük különösebb intézkedéseket; úgy véltük, amíg maguk közt és csendben maradnak, okosabb, ha nem bántjuk őket. Rendszeresen figyeltettük összejöveleiket, delátoraink szokásos jelentései nem tartalmaztak semmi nyugtalanítót; annyira nem, hogy a szintén szokásosnak mondható csoportos fajtalankodásairól, fékevesztett orgiáikról vagy éppen ártatlan gyermekek húsának és vérének fogyasztásáról szóló névtelen feljelentéseket nyugodtan félredobhattuk. Ha pedig egyikük-másikuk, valamely szentély előtt elhaladva, feltűnően elfordította fejét, vagy kezével, mintegy a bűnt elhárítva magától, iszonyodó mozdulatot tett, többnyire még az ilyesmit is igyekeztünk nem észrevenni; feltéve persze, hogy nem túl feltűnően cselekedte ezt. De még ilyen esetben is többnyire

megelégedtünk rövid és aránylag kíméletesnek mondható ostorozással. Úgy véltem, káros lenne indokolatlanul felszítani a szenvedélyeket; bennük és velük szemben egyaránt. Megfontoltságból, béketűrésből, kíméletességből cselekedtem így. Nem bizonyos azonban, hogy helyesen is. Mert ha elejétől fogva több szigorral lépek föl ellenük, jutott eszembe annak idején is ott a várakozó foglyot szemlélve, akkor talán sohasem kényszerülök a vele folytatandó és teljesen reménytelennek ígérkező beszélgetésre.

Mert ahogy törékeny alakjával, áttetsző soványságával, de szemében valami átszellemült elszántsággal ott állt előttem, egy dolog máris nyilvánvaló lett: félelmére, a testi kínoktól vagy a haláltól való rettegésére nem számíthatok. És alighanem a megértésére sem mindannak, amit valamiképpen meg szeretnék vele értetni. Nem mintha úgy nézett volna ki, mint akinek agyára végképp a vénség köde telepedett, nem, határozottan nem, bármilyen öreg volt is, nagyon öreg, roskatag, s feltehetőleg meggyötört (mert, bár semmiféle fenytésre vagy kínzásra nem adtam utasítást, biztos voltam benne, hogy egy kis ízelítőben máris része volt), mélyen ülő, ám arcából mégis kivilágító tágra nyílt szemeiben nyoma sem volt semmi zavaros tompaságnak, ellenkezőleg: furcsa lobogásuk valahogy még értelmet is kölcsönzött a tekintetének, merőben másfajta értelmet, mint amelyet én szerettem volna fellelni benne. Valamit, aminek egyaránt köze van az értelemhez és az eszelősséghez. Elkedvetlenül néhány pillanatig arra gondoltam, kiszólok az ajtón és máris visszavitetem.

— Ülj le, Pothinus — szántam rá magam mégis a megszólalásra. De miután szóltanul engedelmeskedett, egy ideig továbbra is csak számtalan redővel átszótt, pergamenszerű arcbőrét, ernyőként előreborzolódo vastag ősz szemöldökét, piszkosfehér szakállát néztem, göcsörtös faágakra emlékeztető, kékeslilán kidudorodó erekkel behálózott, barnafoltos öreg kezeit is végigtapogatva tekintetemmel. Fürkészően és tanácstalanul. Csak legalább ne volna ennyire öreg, gondoltam továbbra is állva maradva. Pedig mindenképpen vele kell dűlőre jutnom, nélküle legfeljebb csak egyeseket vehetnék rá a hitehagyásra, jobban mondva arra, amit ők annak mondanak. De hogy mindannyian vagy legalább nagy többségükben ezt tegyék, ahhoz csakis őt, a lugdunumi gyülekezet epizkoposzát kell meggyőzőnöm valamiképpen. Esetleg még sokak által bölcsnek és mértéktartónak mondott segítőársát, a sokkal fiatalabb Iraeneust, ő azonban nem volt a lefogottak közt; feltehetőleg már a Mercurius

szobra előtt lejátzódtok idején sem tartózkodott a városban, tartományszerte hasztalanul kerestük, feltehetőleg valamelyik keleti provincia felé vette az útját. Vele talán... ámbár valószínűbb, hogy ő is ugyanolyan esztelenül makacs marad, mint az előttem ülő aggastyán, aki hosszú hallgatásomat nyilván nem annyira tanácsalanságból fakadónak vélte, inkább eszköznek a megfélemlítésre.

— Beszélni szeretnék veled, Pothinus — szólaltam meg újra, ezúttal már görögül fordulva hozzá. Annak ellenére, hogy tudtam róla, jól ért és beszél latinul; talán mert úgy véltem, egy apró lépéssel így is közelebb kerülök hozzá. — Értelmesen szeretnék veled elbeszélgetni.

— Sohasem tagadtam, hogy krisztianus vagyok — válaszolta halkán, de nagyon határozottan.

— Ezúttal nem vallatáson vagy. Nem azért hozattalak ide.

— Más akkor sem mondhatok neked, mint hogy krisztianus vagyok — válaszolta ugyanúgy, a maga klasszikus görögétől meglehetősen különböző szíriaias kiejtésével. De mert tekintetében mintha mégis megcsillant volna valami érdeklődő tapogatózás, olyan érzésem támadt, hogy vállalkozásom mégsem ígérkezik eleve reménytelennek. Kitartónak kell lennem tehát és türelmesnek, legfontosabb, hogy szükségtelenül el ne ragadtassam magam.

— Tudom rólad, hogy a krisztianusságodat mindennél komolyabban veszed.

— Akkor mindent tudsz. Egyebet nem mondhatok neked. — Ajka körül mintha alig észrevehető mosoly jelent volna meg, látszólag szelíd, de egyben valami csendes és nyilván akaratlan kihívástól sem mentes. Olyanfajta, önmaga vélt igazától áthatott mosoly, amely annál inkább támadásra ingerlő, minél inkább képtelenségnek érezzük a másik nézetét, de aminek most semmiképp sem kívántam áldozatául esni; ezért húztam magam is mosolyra számat. Szerettem volna valahogy felbátorítani.

— Valamit talán mégis mondhatnál nekem, Pothinus. Elmondhatnád, miért veszitek ti krisztianusok túl komolyan az isteneinket.

Erre érezhetően mégse számított:

— Mi a ti isteneiteket? Attól tartok, legátus, nem egészen értelek. Arra kérlek, beszélj világosabban.

— Pedig világosan beszéltem — válaszoltam most már csakugyan némi reménnyel. — Úgy érezve, hogy túl komolyan veszitek az isteneinket, az iránt érdeklődtem, miért teszitek ezt.

Az aggastyán mélyen ülő, de tágra nyílt szeme mintha összesű-

kült volna egy kicsit. Nem annyira a szeme, inkább a szembogara csak.

— Mondd, legátus — szólalt meg rövid hallgatás után —, kérdezhetek én is valamit tőled?

— Azért hozattalak ide, hogy meghallgass és meghallgassalak. Azt szeretném tehát, ha úgy beszélhetnénk egymással, mint két értelmes emberi lény, akik képesek felfogni és méltányolni egymás gondolatait.

— Köszönöm, legátus. Hadd kérdezzelek hát meg, miért véled rólunk, hogy az isteneiteket komolyan vesszük.

— Mert nem akartok áldozni nekik.

— Mindeddig úgy hittem, akkor vennék őket komolyan, ha megadnánk nekik az általatok kívánt áldozatokat.

Szavaira válaszolva most azon igyekeztem, hogy mosolyom ne legyen számára túlzottan bántó:

— Látom, valóban nem érted, mire gondolok. Hadd kérdezzek hát mégis én inkább. Hiszel az isteneinkben?

Bármennyire meghatározott céllal kérdeztem is ezt, nyomban észrevettem, hogy akaratom ellenére ismét a vallató szerepébe cseppenek. Arca egy csapásra megmerevedett, hangja ünnepélyesre változott:

— Én csak a mi egyetlen és igaz Istenünkben hiszek. És annak egyszülött fiában, a Krisztus Jézusban, ki érettünk bűnösökért életét áldozta a keresztfán és áldozatával elnyerte számunkra a feltámadást és az örökéletet. Számunkra és minden ember számára, ki hisz benne és imádja őt. Tehát a te számodra is, legátus, ha bűneidet megvallva és megbánva kész vagy elfogadni éretted hozott áldozatát és töredelmesen lábaihoz borulsz. Ezt valljuk mi krisztianusok valamennyien!

Éreztem, hogy arcom megrándul, ezért ügyeltem rá külön is, hogy hangomat ne emeljem meg: — Ismerem a tanításaitokat, Pothinus. És nem a ti istenetekről kérdeztelek, hanem a mi, helyesebben szólva az Impérium isteneiről. Hiszed a létezésüket?

— Nem értelek, legátus, miképpen kérdezheted ezt. Közvetlenül azután, hogy a miénket mondtam egyetlen és igaz Istennek. Tudatlanságtok és képzelgéseitek szüleményeinek tartom őket, amint azt bizonyára magad is tudod.

— Nemcsak tudom, Pothinus. Hanem hajszádra ugyanezt tartom magam is az isteneinkről. Ami egyben azt is jelenti, hogy nálatok sokkal kevésbé veszem komolyan őket.

Nem felelt mindjárt. Pár pillanatig úgy éreztem, attól tart, csapdát állítok. Ezt azonban inkább csak én véltem kiolvasni a tekintetéből. Pedig ha csupán egy egészen kicsit is ilyesmitől félt, több reményem lehetett volna, hogy előbbre jutok.

— Nem létező isteneknek hódoljunk, ezt kívánjátok? — kérdezte aztán.

— Magam is ezt teszem, Pothinus. Mi mást tehetnék? — Beletörődően jóindultúnak szánt mosolygásom ellenére, meglehetősen némi kajánság is bujkált a tekintetemben, amint székemen hátradőlve a hatást figyeltem.

— Nem hiszel az istenekben akiket védelmezel? — kérdezte még mindig hitetlenkedve. Megdöbbsent arcán világosan látszott, eddig azt hitte, kettőnk személyében kétféle hit ütközik össze, s most egyszerre kiderült, egészen mással áll szemben. Valami újjal, számára ismeretlennel.

— Nem hiszek, Pothinus, nem hiszek bennük — mondtam határozottan. — De az Impériumban igen. Abban az Impériumban, amelynek ezek az istenek a védelmezői és amelyet védelmeznem kell.

— Velünk szemben, legátus, úgy gondolod? Mert, ha igen, emlékeztetnem kell rá, hogy mi krisztianusok nem vagyunk az Impérium ellenségei. Nem a pusztulását kívánjuk, hanem a felvirágzását. Azt, hogy minden lakosa békében, egyetértésben és szeretetben éljen határai közt. Valamennyien azért imádkozunk. És magáért az Imperátorért is, legátus, tudva róla, hogy szakadatlanul ennek érdekében fáradozik csak...

Úgy emlékszem, erről többet is mondott még, úgyhogy miközben kissé szónokiasnak tetsző szavait hallgattam, beszélgetésünk kezdete óta először támadt olyan érzésem, hogy nem egészen őszinte hozzájárás. Bizonyára ezért is lett volna kedvem a szavába vágni. „Sajnos még ha így volna is, Pothinus — szerettem volna mondani neki —, eddig bizony nem sok jelét adtátok annak, hogy munkájában támogatjátok.” Mert mialatt beszélt, egyre inkább úgy éreztem, egyházát védelmezve tökéletesen megfelelkezik mindazon gondokról, amelyeket ezek a szerencsétlen krisztianusok immár másfél évszázada okoznak az Impériumnak. Főleg a keleti provinciákban, Szíriában, Ciliciában, Bithiniában, s részben Macedóniában, ahol ezekben a napokban is hatalmas földterületek hevernek parlagon, bevetetlenül, mivel a lakosságnak némely vidéken tetemes része, ahelyett, hogy munkáját végezné, a pusztába vagy a hegyek közé

vonul, és réveteg tekintetét az égboltozat felé fordítva a „világ végének” vagy „Isten országának” eljövételét várja, kívánja, sőt sürgetni is szeretné, azt hozni minél előbbre babonás szertartások segítségével, zagyva keleti vajákosságok kíséretében, ami sokak felszított képzeletében nagyon is az Impérium pusztulásával egyenlő, úgyhogy miközben szédültségükben csodálatos jeladások után kutatnak, a csillagok állásából, az üstökösök megjelenéséből, a kobrák tekergéséből, vagy holmi számokkal folytatott tájékból voltaképpen a mi végpusztulásunk napját szeretnék kikövetkeztetni. Konokul, rövid emlékezettel mindennemű okulásra képtelenül, hiszen amióta csak léteznek, szavaikkal szólva a „végítélet napját” ki tudja hány-szor már, hiába várták. Ilyenformán tehát, még ha szándékuk szerint nem is mindig és mindannyian ellenségei az Imperiumnak, dőreségük, zavartkeltő kergeségük miatt nagyon is sok okunk van rá, hogy ellenségnek tekintsük őket... Sok mindent mondhattam volna neki tehát, de mivel nem szerettem volna beszélgetésünket nem kívánt irányba terelni, végül is tartózkodtam attól, hogy félbeszakítsam.

Közben láthatólag válaszomra várt. És mivel néma maradtam, újra megszólalt:

- Ismétlem, legátus, az Impériumnak nem vagyunk ellenségei.
- Ti talán nem. Csak az istenetek, akit imádtok.
- Ő sem az Impériumé.
- Csupán az isteneié, igaz?
- Amint mondod, legátus. Azoké az isteneké, akiket mindketten nemlétezőknek hiszünk. És akikről, éppen mert nem léteznek, nem hihetem, hogy bármit is képesek lehetnek megvédelmezni.
- Azok az istenek hatalmasak, Pothinus, ezt meg kell értened.
- Annak ellenére, hogy mint tudod és mondod is, valójában nin-csenek?

— Annak ellenére. Mert az emberek többsége hisz még bennük. Hozzájuk intézi fohászait, nekik mutat be áldozatokat. Ebben van a hatalmuk, Pothinus, ezért kényszeríthetnek rá, hogy őket megvédelmezzem.

Hanghordozása most már elszomorítóan leckéztető lett: — Nemlétező isteneket védelmezve, legátus, voltaképpen a hazugság végel-mére kelsz.

— Helyénvalóbb lenne, ha tévedést mondanál. És az igazsághoz is közelebb jársz, ha így fogalmazol. Hangom rendreutasító volt,

sőt alighanem ingerült is egy kissé. Tökéletesen hasztalanul, mert szinte tudomást se véve róla, rendületlenül folytatta tovább:

— Hazugságot is védelmezel, legátus. Mivel úgy téve, mintha léteznének, áldozol nekik. És megbünteted azokat, akiknek megvilágosodott elméje felismerte az egyetlen igaz Istent és annak egy-szültött fiát, ki a bűnösökért kereszthalált szenvedett. Hazugság segítségével véled az Impériumot megvédelmezni, holott védelmező ereje csak az igazságnak lehet. Viszont tévedésben is vagy csakugyan, ha azt hiszed, oly hatalmas birodalmat, amilyen a miénk, és amilyenhez fogható nem volt még, amióta a világ létezik, a hazugság megvédelmezhet. Nem értelek hát, legátus, nem értem, hogy te, aki az Impérium egyik legszebb és leggazdagabb tartományának helytartója vagy, miképpen hiheted, hogy ily hatalmas birodalomnak a hazugság védelmére szüksége lehet.

Tekintetemmel félig a lefüggönyözött ablak felé fordulva pár pillanatig kísértést éreztem, hogy hangosan fölnevessek. Aztán erőt véve magamon, mégis enélkül mondtam ki, ami szándékomban volt: — Kettőnk közül, úgy hiszem, mégis én tudok többet az Impérium szükségleteiről. Sőt attól tartok, mit sem tudsz a hatalom természetéről, ha úgy hiszed, a hazugság védelme nélkül képes meglenni.

— A hazugság hatalmát egyedül a hazugság, az igazságét egyedül az igazság védelmezheti — válaszolta azonnal. Ellentmondást nem tűrően és mint aki rég annak lehetőségére vár, hogy így felelhessen. Redőktől körülszótt mélyen ülő tekintetében ártatlan dac és gyermekien tiszta öröm csillogott.

Felálltam, felsóhajtottam. És az előbbinél egy árnyalattal sötétebbnek találtam a szobát. Csak miután az ablakhoz léptem és a függönnyt félrehúztam, vettem észre a lassan közeledő szürke felhőket. Odafenn sütött még a nap, közvetlenül az ablak szemöldökfája alatt kékesfehéren izzva ragyogott az ég; lejjebb, a fenti kékség sávját szemmel láthatóan fogyasztva, tömör falként nyomultak előre a súlyos felhőtömegek; legfelül vakítóan szikráztatva a nap fényét, féhéren gomolyogva, növekvő és alakjukat változtató tornyokként egymásra torlódva, felüdülést ígérve, de fenyegetően; alantabb, fokozatosan mélyülve bele a szürkék mind sötétebb árnyalataiba, egészen a kékesfeketéig a lágy hajlatú dombhát vonala fölött, melynek árnyba boruló sötétsége, szemben a folytonosságát több ponton megszakító közeli házfalak napsütötte fehérségével, majdnem egészen beleveszett már a felhők komorságába. Hetek óta vártunk esőre, hetek óta eső reményében hajtották Ceres istennő szentélyéhez ál-

lataikat a gallus parasztok, hetek óta esőért szállt égre az áldozati füst. Talán most, talán mégis, gondoltam az ablaktáblákat kissé megnyitva. De a kinti levegő még ugyanolyan páratelten forró volt, mint a szobáé idebenn, nedves és fülledt. Tóga nélkül voltam, könnyű ujjatlan tunikám éles szélű ráncokat vetve a bőrömhöz tapadt.

Érezhetően visszafojtani igyekezett köhögésére fordultam vissza. Arra a hörgő-sípoló hangra, amelynek valószínűleg semmi köze sem volt a sürgetéshez, s ezért inkább azt juttatta eszembe, hogy a hőség ellenére ilyenkor is elég hideg lehet a pincebörtönben.

— Nézd, Pothinus — kezdtem újra lassan járkálva, tőlem telhetően továbbra is türelmesen —, végtére is nem azért hozattalak ide, hogy akár az Impérium istenei vagy a ti istenetek létezéséről vitatkozzassunk, akár a hatalom természetéről, olyan kérdéseket vizsgálgatva pedig, hogy vajon az igazság hatalmát védelmezheti-e jobban a hazugság vagy a hazugságét az igazság, semmire se jutunk. Éppen ezért, bármi kevés hajlandóságot is mutattál erre az eddigiek során, még egyszer hangsúlyozni szeretném, hogy komolyan kívánok beszélni veled. Isteneinket pedig mindössze azért kezdtem el emlegetni neked, mondván, hogy a kelleténél komolyabban veszitek őket, mert arról szerettelek volna valahogyan meggyőzni, hogy bármennyire is éppúgy nem hiszek a te egyetlen igaz istenedben és annak egyszerűt fiában, mint a mi hivatali kötelességből tisztelettel övezendő isteneinkben, mégsem vagyok oly vérengző és kegyetlen, amilyennek bizonyára hiszel, s amilyennek ti krisztianusok valamennyien vélték. És ezt szeretném tenni még ezek után is, annak ellenére, hogy úgy tetszik, most, miután bevallottam neked, hogy a magam isteneimben sem hiszek, még elvetemültebbnek tartasz, mint ha azt mondtam volna, hogy teljes szívemből hiszek bennük és tisztellem őket. Ennek érdekében szeretnék arra emlékeztetni, hogy más provinciák legátusai vagy prokurátorai olyan helyzetekben, amilyen ez a mostani is, amelyért, hangsúlyoznom kell, a felelősség nem engem terhel, legtöbbször azt követelték és követelik ma is tőletek, tagadjátok meg egyetlennek és igaznak hitt isteneteiket, káromoljátok és gyalázzátok a Krisztusotokat. Én azonban semmi ilyet nem követelek. Nem követelek, mert eleve tudom, olyan dolog volna ez, amit alapvetően teljesíthetetlennek tartatok, annyira szörnyűségessnek, hogy — nézetem szerint a képtelenségig esztelelenül — készek vagytok inkább a halálba menni. Oda, ahová, akár hiszed, akár nem, sokkal kevésbé szívesen küldenélek, mint amennyire ti szívesen mentek, feltéve, hogy igaz, amit rólatok mondanak,

vagyis, hogy felfogástok szerint számotokra legnagyobb dicsőség a vértanúhalál. Létezik azonban valami, amit azok után, hogy soraitokból néhány elvakult és forrófejű fiatal többek szeme láttára vesszővel megütötte és leköpte Mercurius isten szobrát, úgy hiszem, joggal követelhetek. Hódolnotok és áldoznotok kell az Impérium isteneinek. És az idő sürget, Pothinus, minél tovább vonakodtok, annál kevésbé bizonyos, hogy ennek árán is menekülhettek. Döntsetek el hát mielőbb, megteszitek-e.

Megállva előtte, sürgetőleg tekintettem rá. De mint ahogy vártam is, fejét rázta csak: — Így is túl sokat kívánsz tőlünk, legátus — mondta majdnem suttogva.

— Pedig én kevesebbet nem, ti pedig többet nem kívánhattok!

Néhány pillanatig körmömet a tenyerembe vájva álltam előtte. Aztán, mintha csak valami értetlenül makacs gyerekhez szólnék, hangomat lehalkítva, szinte unszolva tovább folytattam: — Hidd el, Pothinus, amit kérek tőletek, merő formáság csupán. Felsorakoztok, térdet hajtotok, tömjént égettek a szobrok talpazatain. Minden szó nélkül. Némán jöttök, és némán mentek. Magatokban pedig akár átkozhatjátok is az isteneinket. Vagy a magatokénak bocsánatát kérhetitek, amiért leborultatok előttük és áldoztatok nekik.

Arca most olyannak látszott, mintha valamit tanulmányozna. Engem és az általam felkínált lehetőséget.

— Vagy talán azt hiszed, hogy az istenetek, akit mindentudónak és könyörületesnek hisztek, képtelen volna megérteni, hogy kényszer alatt cselekedtetek?

Kívülről tompa morajlással ekkora hangzott fel az első mennydörgés. Távolról, nem túl hangosan. És az ég kékje is eltűnt közben az ablak szemöldökfája alól.

— *Te* nem érted ezt, legátus — válaszolta arcán változatlan kifejezéssel az ablak felé fordulva. — *Te* ezt nem értheted meg.

Túl az ablakon éles határvonallal szűnt meg a napsütés, mintha csak elvágta volna, váratlanul nyomasztó félhomállyal telítve a szobát. Az előrenyomuló felhőfal az épület túloldalán ezekben a pillanatokban érthette el a napot.

— Hát *ezt* valóban nem, Pothinus. Vagy ha érteném is, mit sem használna. Megérteni csakis nektek kell, hogy azok után, ami résztekről történt, az istenek szobrai előtti hódolat az Impérium iránti kötelességtek.

— Legátus, te nagyon jól tudod rólunk, hogy bármi egyebet készek vagyunk megadni az Impériumnak.

— Te viszont nem eléggé, hogy az Impérium most legkevesbé épp ezt az egyet engedheti el. És maga sem, mint az Impérium képviselője.

Kintről az újabb dördülés az előbbinél sokkal erősebben hangzott föl. És a következő előrejelző fényvillanásban az aggastyán aszott, pergamenszerű arca zöldesnek, szakálla kékesnek hatott. De a várt harmadszori égzengés ezúttal is tetemes késéssel érkezett; azután csak, hogy az öregember válaszolt nekem.

— Tégy, ahogy jónak látod, legátus. Valamennyien a kezekben vagyunk.

— Ti igen, de nem a döntés, Pothinus. Dönteni csakis ti dönthettek a sorsotok felől. Aszerint, elfogadjátok-e feltételeimet. Ki kell mondanom: élet és halál közt kell választanotok.

— Akkor az életet választjuk, legátus. Az örök életet.

— Térj vissza a földre, ha lehet. És ameddig lehet. Mert ugyan ki tudhatja előre, talán már holnap is késő.

— Bármikor boldogan szakadok el a földtől. Számomra sosem lehet túlságosan korán.

— Sőt! Úgy látszik, attól félsz, nehogy túl késő legyen. Nem akarsz lemaradni a mártíromság koszorújáról. — Éreztem, hogy remegni kezdek.

— A mártíromság koszorújában egyedül Isten részesíthet bennünket.

— Csakhogy nekem semmi kedvem az istened kezében eszközzé válni! — kezdtem el újra az előbbinél sebesebben le-föl róni a szobát. — Irtózom, undorodom tőle, ha tudni akarod. És tőled is, Pothinus. Legfőképpen a vénemberes önzésedtől, amiért csak magaddal törődsz. Mondd, hány éves is vagy, Pothinus, feltéve, hogy egyáltalán tudod. Kilencven, kilencvenöt, vagy talán száz is elmúltál? Mindenképpen épp eléggé elaggott ahhoz, hogy amennyiben abban a meglehetősen kifecamodott ízlésre valló, de számodra úgy látszik földöntúli gyönyörűséget jelentő élvezetben kívánsz részesülni, hogy az üvöltöző és röhögő publikum szeme láttára vadállatok szaggassanak darabokra, sietned kelljen. Ámbár ez a te dolgod, Pothinus, végtére is jogodban áll olyasmi után áhítózni, ami után akarsz. Arra gondolva, hogy elfáradtál, tehernek érzed már az életet, még akár meg is érthetlek. Ebben igen! Abban azonban már aligha, hogy visszataszító eszelősségedben úgy látszik megfélemlkezni arról, hogy közületek nem mindenki érkezett el még az életnek arra a pontjára, ahol te állasz, hogy soraitokban nem kevés fiatal is

akad. Asszony és gyermek, akiknek sorsa már nem egyedül terád tartozik. De ugyanakkor terád is, mivel, alighanem balszerencséjére, vezetője vagy annak a száz-egynéhány embernek, aki a nyájadat teszi. Vezetője egy embercsoportnak, amely ugyan túlságosan kicsiny ahhoz, hogy bármiféle erőt képviseljen, de ugyanakkor nagyobb annál, semhogy létezését nagyvonalúan tudomásul se vegyük. Még kevésbé pedig azok, akiket felingereltetek. Lugdunum polgárai, akik között, szíriai és pontuszi görögökként, idegenek vagytok, s akik számára érthetetlen nyelven beszéltek, önmagatok körébe zárkózástokkal is tápot adva mindenféle mendemondának. Vagy talán mit sem tudnál arról, hányan figyelik itt árgus szemekkel minden lépésedet, sóváran lesve az alkalmat, ami a Mercurius-szobor meggyalázása után, íme, máris bekövetkezett, hogy izgalmas cirkuszi látványosságokra éhesen, véretek követelhesse. Nem tegnaptól vagy tegnapelőttől fogva, hanem sokkal régebbtől kezdve, úgyhogy neked és társaidnak, akik ennek a különben is éppen csak megtúrt kis gyülekezetnek az élén állottok, rég észre kellett volna már vennetek ezt és okos szóval mérsékletre inteni a meggondolatlanságra hajlamosokat. Igen, Pothinus, ahelyett, hogy szeméteket szüntelenül az égre függesztettétek, nem ártott volna magatok körül is kissé széttekinteni. Akkor talán nem ülnél most itt, és nekem sem kellene, attól félek, hasztalanul, a lelkemet is kibeszélnem neked. Arról, hogy a felzaklatott kedélyek lecsillapításával igenis sietnetek kell. Mielőtt még a véres aréna látványának reménye végleg ködbe nem borítja az amúgy is elég ködös agyakat, mert utána már lehetetlen lesz gátat vetni a csalódás kiváltotta indulatoknak. Ezt kell megértened, Pothinus, ezt kell megértenie mindnyájatoknak. S azt is még, hogy hasztalanul vagyok én Gallia legátusa, még ha akarnám is, hatalmam és erőm sokkal csekélyebb annál, semhogy téged és társaidat képes lehessenek a nép dühétől megvédelmezni. Nem is szólva arról, hogy milyen alapon akarhatnám ezt. Mi jogon vezényelhetnék katonákat azok ellen, akik a Róma istenein esett sérelmeket kívánják megtorolni rajtatok? Azok ellen az izgága, de alapjában véve igen derék gallusok ellen, akik talán még ötven évvel is ezelőtt, titokban a bárdok énekét hallgatták a Róma ellen felkelt Vercingétorix harcairól és a druidák rejtélyes tanainak hívei voltak, napjainkban viszont, azzal, hogy az isteneinken ejtett gyalázatot készek vérrel lemosni, feltéve, hogy a kedvükre való véres látványt nem mi magunk fogjuk nekik készen tálalni, valójában arról tesznek tanúbizonytságot, hogy az Impériumhoz tartozónak érzik ma-

gukat. Tudtukon és akaratumon kívül is arról vallva, hogy elfogadják és igenlik Róma uralmát önmaguk felett. Róma rendjét, békéjét, védelmét, műveltségét és mindazon egyéb előnyöket, melyeket ez az uralom, valamikori törzsi torzsalkodásokkal teli barbár szabadságokkal szemben, számunkra nyújthat. Mert hiszen Róma, bármilyen kegyetlen hódítóként is jelent meg ezen a tájon, s bármit műveltek is Caesar légiói annak idején a legyőzöttekkel, azóta munkát is végezett: nem csupán utakat, városokat, pompás templomokat és palotákat épített, hanem az embereket is átformálta, az itt élők erkölcsait, gondolkodását is megváltoztatta. Kinyitotta a lelkeket, a valamikori törzsi haza helyébe egy mérhetetlenül nagyobb, számtalan különböző fajú és nyelvű törzset és népet határai közé záró, s egymással békésen élni tanító haza-fogalmat ültetett, egyúttal pedig képessé tette az elméket a művészetek, tudományok és bölcses-letek megértésére . . .

Így beszéltem, sokáig, szinte zabolátlanul elszabadulva. Egyre kevésbé ügyelve, valóban érte-e, amit mondani akarok, filozófus-hajlamom hatása alatt, de cseppet sem filozófushoz illő higgadsággal zúdítva rá szavaimat, mintegy a magam mondanivalójától elragadtatva. Amíg csak kifulladásra és jobban verejtékezve, mint bármikor, kis időre meg nem álltam előtte.

Szeméből most mintha csodálkozást olvastam volna ki, s talán valami igyekezetet is, hogy megértсен. Lehetséges azonban, hogy szavaim lendülete kölcsönzött csak számomra ilyen kifejezést tekintetének. És mivel már akkor is felmerült bennem ennek lehetősége, nyomban az is eszembe jutott, hogy Pothinus már csak azért se értheti szavaimat, mert mindaz, amit én jónak, igaznak vagy csupán hasznosnak tartok, számára valószínűleg egyáltalán nem jó, igaz, helyes vagy hasznos, legkevésbé nyilván művészetünket, tudományunkat, bölcséletünket becsüli, minden bizonnyal egészen másféle tanítások és erkölcsök számára kívánná megnyitni a lelkeket, melyeket a miénktől alighanem merőbben eltérő haza-fogalom befogadására szeretne képessé tenni. Az a Róma által végzett gigászi munka tehát, amit tisztelnél, de meggyőződésemnél fogva is, vele szemben megvédelmezni kötelességem volt, s akire annyi büszkeséggel hivatkoztam előtte és mások előtt is, számára valószínűleg semmit sem jelent. Bizonyára ezért is támadt az a kínos érzésem, hogy voltaképpen nem is hozzá beszélek, hanem olyan valakihez, akit a helyébe képzelek, s aki mindazt érte, amit a hozzám hasonlóknak, mindenekelőtt a Sztoa szellemében iskolázott elmék értenek, azok,

akik közül soha senki se lehetne Pothinus, s ezért nem is ülhetne itt velem szemben ebben a fenyegetően morajló viharfelhőktől elsötétülő szobában, valójában tehát szükség se volna rá, hogy neki bármit is mondjak. Legkevésbé pedig annak elkerülésére, hogy társaival együtt kegyetlenül megkínoztassam, majd a gyönyörűségtől meg-részegülten ordítózó szeme láttára a vadállatok közé dobassam, Róma, a művészet, a tudomány, mindenekfelett pedig a filozófia nagyobb dicsőségére. Vagy ha ezek közül netán mégis ideülhetne valaki e szerencsétlen, meggyötört, nyirkos pincebörtönből felhozott öregember helyére, akkor nyilván vitába is tudna szállani velem. Számára semmi újat nem jelentő gondolataimra, számomra ismert dolgokat mondva: arról, hogy Rómának az általa végzett munkára aligha van oka maradéktalanul büszkének lenni, mivel, akármiképpen szemléljük is, oda kell kilyukadnunk, hogy a leglátványosabb eredményt abban értük el, ami a legkevésbé érdemel tiszteletet és megbecsülést, a cirkuszi játékok véres divatjának terjesztésében. Mert hiszen igaz, mondhatná nekem, hogy az Imperátor rendelkezésére amfiteátrumainkban jó ideje gombosvégű kardokkal küzdenek már a gladiátorok, kevesebb a vér és halál, ám éppen mert az egyenlő eséllyel küzdő vére így ritkábban hullik, sóvárogja a publikum a bűnös vagy bűnösnek kikiáltott védtelenek fenevadak általi szét-tépetését . . . Igen, így valahogy . . . Mert bármilyen különös is legyen, az alatt a néhány pillanat alatt, amíg szavaimtól kifulladás, sebesen lélegezve álltam előtte, mindegyre azok az ellenérvek jutot-tak eszembe, melyeket ez a másik, a képzeletbeli, az igazi Pothinust helyettesítő Pothinus mondhatna nekem, s amelyekre válaszolva, legfeljebb a jövőre hivatkozhatnék. Mondván, hogy egyszer talán mindaz, ami rossz és embertelen még és ami napjainkban az Impé-rium támaszát is jelenti egyben, annyira, hogy nélküle az egész roppant építmény, mindazzal együtt, ami máris jó és nagyszerű benne, egyetlen szempillantás alatt összeomolna, megszüntethető lesz, vagy ki tudja, talán magától is megszűnik, ideértve a cirkuszi já-tékokat, sőt a rabszolgaságot is, aminek körülményei máris elvisel-hetőbbek, mint ezelőtt bármikor, törvény tiltja a testi fenyíték mér-téktelen alkalmazását, aki embertelenül bánik rabszolgáival, arra kötelezhető, hogy emberségesebb gazdának adja el őket, eladásakor tilos a családtagok szétválasztása, bizonyos feltételek mellett gaz-dája vagyonát rabszolga is örökölheti, és így tovább, valamit tehát máris elértünk. Akkor is, ha ezeket a törvényeket és rendeleteket naponta szegik meg szerte a birodalomban, mint ahogy sokáig még

ezután is megszegik majd, persze, hogy megszegigk, mivel minden értelmes embernek tudnia kell, hogy egyszerre nem lehet mindent megteremteni. Többet, sokkal többet is elérhetünk tehát, ehhez azonban mindenekelőtt rend kell, nyugalom és béke a további munkálkodáshoz. Legfőképpen pedig idő kell, s ha az meglesz, én hiszem... Hiszem, igen hiszem, csak hiszem, mint ahogy Pothinus is hisz — abban, hogy az a hozzá hasonlóan zavaros fejű varázsló, akit majd százötven évvel ezelőtt Judeában keresztre feszítettek, egyetlen és igaz istenének fia volt, s ezzel az állítólag önként vállalt halálával annyira kiengesztelte tulajdon nemzótatyját a szegény bűnösök iránt, hogy az egyszerre hajlandónak mutatkozott mindent megbocsátani nekik, testüket feltámasztani és számukra az örök életet biztosítani. Annyira hisz, hogy szerencsétlen társaival együtt alighanem maga is készen áll a halálra, s közben eszébe sem jut elgondolkozni azon, mi szüksége lehet erre a halálra istenének, ha annak egyszülött fia korábbi halálával már megváltotta a bűnös emberiséget. Annyira hisz, hogy mindaz, amiben én hiszek, szemében nem is lehet más mérhetetlen ostobaságnál...

Alig néhány pillanatig néztem rá csupán. Szótlatlanul, reményvesztetten, tehetetlenül. Aztán, mint aki jobb meggyőződése ellenére makacsul tovább űzi magát a megkezdett úton, ismét járkalni kezdve folytattam:

— Vagy ha mégis, Pothinus. Ha tegyük fel, annyira örült lennék, annyira örülten igazságos, vagy inkább örülten részrehajló irányotokban, hogy erővel igyekezzem útját állni a makacsságtok esetén rátok zúduló népharagnak, mit gondolsz, mi következne ebből? Ismét csak az, hogy kíméletlenül igazságtalannak és kegyetlennek kellene lennem. Legalább annyira, amennyire akkor lennék, ha mindannyiutokat a halálba küldelek, vagy talán még annál is kegyetlenebbnek, mivel fegyverrel törve le a zavargásokat, meglehet, két-háromszor annyi embert kellene lemészároltatnom, amennyien ti összesen vagytok. Hozzátok hasonló ártatlanokat, mivel ezek a félig-meddig már megszelídített, de még vérengzéskedvelő gallusok (mintha bizony a római plebs kevésbé kedvelné a véres látványosságokat, gondoltam közben), sötét és rontó varázslatokat űző gonosztevőket vélve titeket, azt tartják, hogy a legszörnyűbb sorsot is megérdemlitek. Nem beszélve arról, hogy amennyiben így tennék, miképpen számolnék el Rómának, az Imperátornak, annak a Marcus Aureliusnak, aki éppen azért szolgált rá leginkább az istenként való tiszteletre, mert valamennyi eddigi imperátorok közt ő tartja

magát a legkevésbé istennek. Ugyan mit hozhatnék fel a magam védelmére, ha a rám bízott tartományban felkelés törne ki? Olyanféle zendülés, amely kezdetben ugyan az Imperium védelmében törne ki, ellenem csupán, amiért elmulasztottam a birodalom isteneit megvédelmezni, de amely bármikor kész az Impérium ellen fordulni. Íme a hatalmam, Pothinus! Magad is láthatod, mennyit ér, annyiból áll csak, hogy neked és társaidnak adhatom meg a választás lehetőségét. Gondolkozz hát, ne hamarkodd el, de ne is késlekedj túlságosan soká!

Most az ablak közelében, féloldalt a falnak támaszkodva álltam meg, és onnan tekintettem rá. Arca ezúttal valahogy bizonytalannak hatott, mintha töprengett volna; olyannak látszott, mint aki erőlködik — éppen csak azt nem tudhattam, vajon az élet vagy a halál melletti döntés jelent-e számára nagyobb erőfeszítést. Pillantásom két aszott, bütykös kezére tévedt: ahogy ölében egymásra téve tartotta őket, egy idő múlva láthatólag reszketni kezdtek, eleinte alig észrevehetően, de fokozódó remegéssel, amely lassanként a karjára, vállára, majd a fejére is áterjedt.

Kinn az ablakon túl, most már összefolyó és sokszor furcsán súrlódó hangú morajlással vonuló felhők két egymás feletti rétegben borították az égboltozatot: a fentebbi egyszínű sötétbársony bevonat alatt valamivel világosabb, sárgásszürke, hol füstszerű, hol tépett, szennyes rongyokra emlékeztető felhőcafatok haladtak, valószínűtlenül sebesen, űzött, áramlással, láthatólag jóval alacsonyabban a felső rétegnél; rendetlenül lecsüngő rojtjaik olykor fennakadni látszottak a háztetőkön, a fák koronáján; és az egész kettős felhőtakarót szüntelen villódzással járta át a villámok fénye. De azért a dörgések, melyekről most már végképp nem lehetett tudni, mely villámok tartozékai, még mindig nem voltak túlságosan erősek, néha meg egyenesen úgy tűnt, a korábbiak már közelebbről hangzottak. Valósággal csendként előzve meg az egész égboltot kanyargósan átszelő fénycsíkkal szinte egyidejű recsegősen éles csattanás hangját.

A hirtelen vakító fényvillanás után újra homályba hulló aggasztán összerезzenve felütötte fejét:

— Megnyugszom Isten akaratában. Már is az eszközének tekintheted magad.

Furcsán tágra nyílt, világító szemmel rézett rám, nyoma se volt többé iménti reszketésének. Kinn szabálytalan szétszóródással hangosan koppanó, nagy, ritka cseppek kezdtek hullani. Néhány percig csupán, aztán mintegy elernyedve abbamaradtak.

Kurta nevetés után válaszoltam csak:

— Jónak mondjátok az isteneteket. Pedig kegyetlen. Kegyetlenebb, semmint gondoltam.

— Szenvedésünk rövid lesz. Utána örök életet nyerünk.

— Magatok is kegyetlenek vagytok. Titkos vacsoráitokon gyermekek vérért isszátok, húsát eszitek.

— Tudod jól, hogy ilyet sohasem teszünk.

— Tudom. De mások elhiszik rólatok. Főleg azután, hogy be is valljátok.

— Csak annyit, hogy krisztíánusok vagyunk. De semmi olyat, amit el nem követtünk.

— Néhányan közületek feltétlenül bevallják. Ha mások nem, a rabszolgáitok.

— Isten előtt nincs különbség szabadok és rabszolgák között. Mindannyian a Krisztus rabszolgái vagyunk. Halálra és a legszörnyűbb kínok elviselésére is készen állunk előtte. — Ültéből felállva végképp olyan lett, mintha nem is lenne igazán.

— Készen állni nem annyi, mint kiállni is.

— Legátus, te nem ismered az Istenünket. És minket sem ismeresz.

Látomásos perceiben olyannak láthatta istenét, amilyenek én láttam őt ezektől a villámoktól átjárt percekben.

— Látom, menni készülsz, nem tartóztatlak — mondtam ekkor újra latinul. — Nincs több mondanivalóm. De ha a következő három napban meggondolnád maga, még üzenhetsz nekem.

Alig vezették el őrei, teljes erejével kitört a vihar. Sebes lecsapódással, mindent letarolva maguk alatt, eleinte galamb-, majd tyúktojásnyi jegek hullottak. Őt vagy tíz percen át, nem tudhatom pontosan, mindenesetre nem túlságosan soká. Aztán eget-földet egybe mosva ránk szakadt a víz, szélről űzött, levegőben hullámzó víztömeg, utcákon át szennyesen hömpölygő vízáradat, patakokká duzzadtan zúdulva alá, a környező dombok lejtőin, embermagasságig növekedve a város mélyebben fekvő pontjain, pincéket töltve meg, víz, víz, víz, mérhetetlen mennyiségű víz. Mert mialatt fáradtan, valósággal bénán a kinti ítéletidőt néztem, azt is láttam, amit közvetlenül nem láthattam és aminek következményeiről csak az elkövetkező napokban szerezhettem tudomást: a házakat, kerítéseket, derékba tört vagy gyökerestül kidöntött fákat, emberi és állati tetemeiket magával ragadó hullámtömeget. És a szüntelen ézengésen át, egyszerre csak hallani kezdtem a pontifexaink kántáló hangját.

Arról, hogy íme az istenek bosszúja, amiért elfordulva tőlük, eltűnjük gyalázatukat.

Másnap a városban harminckét halottat számláltunk össze. Többségük vízbe fúlt, néhányan a vilámmcsapások vagy a nyomukban keletkező tüzek áldozatai lettek; a súlyosabb vagy könnyebb sérültek száma másfélszázra rúgott. Később a következő napokban még két holttest került elő, ötre a romok eltakarítása közben bukkantunk, kettőt a Rhodanus hullámai vetettek partra. Az áldozatok jobbára szegénynegyedek lakói voltak, rabszolgák, kézművesek vagy ezek családtagjai. Római polgár nem volt közöttük.

Pothinus három nap múlva bekövetkezett haláláról, a vihar nyomán támadt zűrzavar következtében egy hét után értesültem csak. Utána nyomban kiadtam az utasítást, hogy a foglyokat vessék alá kínvallatásnak.